

KONYA

HALKEVI AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

NİSAN 1946

58
SAYI: 90

HALKEVİMİZİN YENİ YAYINLARI

KİTABIN ADI	YAZANIN ADI	
1 — Mevlânânın Ressamları	<i>Şahaettin Uzluğ</i>	300
2 — Konya çevresinde beslenme meseleleri.	<i>Prof. Dr. Saib Ragıp Atademir</i>	200
3 — Konya	<i>Naci Fikret Baştağ</i>	300
4 — Ilgın Folkloru	<i>Fehim Çaylı</i>	200
5 — Konya İli Köy ve Yer adları üzerine bir deneme	} <i>S. Sırrı Üçer - M. M. Koman</i>	150
6 — Mevlânânın Türbesi.		
	<i>Şahabettin Uzluğ</i>	300

Kitapsever yurttaşları, öğretmen ve öğrencileri ilgilendiren bu yayınlarımız öğretmen öğrenci ve memurlara % 30 iskonto ile satılmaktadır.

Yayınlarımızdan satmak arzusunu gösteren Kitabevlerine de parası peşin olarak ödenmek şartıyla % 30 iskonto yapılır.

Satış ve müracaat yeri: (Konya Halkei Yayın Bürosu) dur.

BASILMAKTA OLANLAR :

1 — Şikâri Tarihi.

KONYA

HALKEVİ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

YIL: X

NİSAN 1946

SAYI: 90

HİNDİSTANDA SİNAN'IN ÇIRAKLARI

ŞAHABETTİN UZLUK

Bütün Türkçe vesikalar, Hindistanda çalışan Sinan çıraklarının yalnız iki kişiden ibaret olduğunda mütefrik bulunuyorlar. Onlara göre: bu isimler Yusuf ve Mehmet İsadan ibaretdir. Halbuki, ben burada onlardaki eksiklikleri tevsik etmek isteyorum. Bu vesika, bu gün Kalkuta kütüphanesinde durmaktadır. Hindli alimlerden Nedvi beyin bir ihbarı üzerine bu varlıktan haberdar oluyorum ki, kendisine bu değerli yorgunluktan pek büyük teşekkürlerim vardır.

Bu listeye göre, Mehmed İsa suretinde tesbit edilen ismin muhtelif iki şahsa aid bulunduğu tasrih olunuyor ve böylelikle, Sinan çırakları sayısının iki kişiden ibaret olmayıp dört şahsa iblağ edildiğine şahit oluruzki şimdiye kadar vuku bulmuş bütün Türkçe neşriyattaki noksanları ikmale yaradığı gibi, bu meyandaki yanlışlıkları da ayrıca tashih ederek çırak sayısını dörde çıkarmaktadır.

Yalnız, bu hususta bazı noktalar mesela: bu dört sanatkârın Hindistanda ne kadar müddet kaldıkları, avdet edip etmedikleri elan mechuliyetini mu-

hafaza etmektedir. Bu uğurda Britiş müzesi ve Nedvi beyle olan muhabere-lerim, istediğim noktaların tenvirini maalesef imkân dahiline koyamamıştır. Yalnız, (1526) dan itibaren onların Hindistandaki inşâ'i faaliyetlere iştirak ederek (1605) şeye kadar bu faaliyetleri devam ettirdikleri kat'i suretde tavazuh etmektedir.

Bir taraftan mütemim vesikaların zuhuruna intizar ederken, diğer taraftan matbuatımızda bu güne kadar yanlış ifşa edilmiş fikirleri tashih etmek herhalde pek az faydalı olmasa gerektir. Bilhassa, pek büyük bir noksanı havi olmasına rağmen yüksek Rönesans mektebinin bu mensuplarını yeniden mevzu yapmak Türk Mimari tarihi yönünden daha az meraklı değildir.

Nasılki, Sinan Bizans eserleri yanında eski san'at an'anelerine sadık kalarak Türh Mimarisine yeni bir farika vermiş ise, çırakları da aynı gaye ve temayüllerle eski kültür diyarı Hindistanda Moğol devri yapı mevcudiyetine yeni karakter kazandırmaya kendilerini vermişlerdir.

Türk - Moğol devrinin ilk abidesi (1541) de Delhideki cami ile başlıyor. Selçukilerde, islâmiyetten önceki Türklerin mustatil plânlarını yüzleyorler, çok sade ve ağır bir inşaateilik orada stil halindedir.

Selçukilerde ve Osmanlıların ilk devri pratiği düz damda yarım daireden üç kubbeli formdadır. Büyük ölçü düşünceleri, iç ve dış arhitektürde kuvvetleniyor.

Türk arhitektleri, muhtelif örnekleri vermekte birbirleriyle büyük bir kongirens yapıyorlar.

Bu falaiyetler, ikinci inşaatta ilerlemiş istidattadır. Onu Agra civa-

rındada vücuda getirmişlerdi. O zamana kadar, yapılmışların en büyüğüdür.

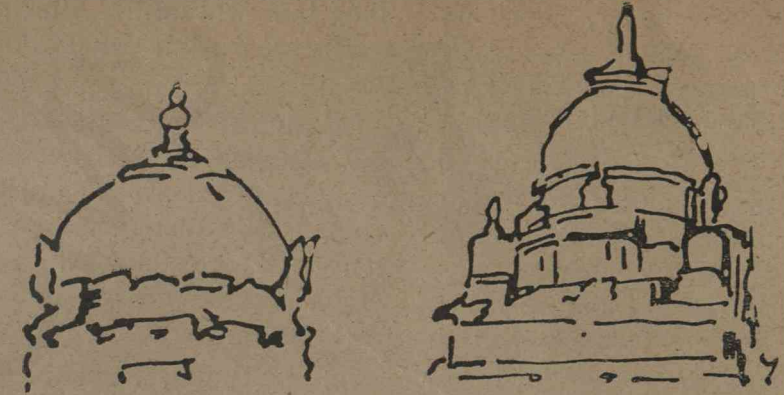
Söylediğim simetri sadakati bu ikincide de büyüktür. Dışda sayabileceğim örnekleri, Timurun türbesi, Isfahanda Hükümdar Cami-idir. Hint modeli ile aralarında konstrüksiyon başkalıkları vardır.

Onu Havell aksi surette ısbat ediyor ki, çok yanlışır. Orada kubbe inşası başlamadan çok evvel, Asyada Türkler tarafından faaliyetler olmuştur. Zavallı Havell onlardan haberdar değildir.

Verdiği misalden burada biraz bahsedebilirim: (Bu ikinci cami tipile

Agra. Yapı yerinde (Ş. Uzluk)

Eski Hint Kubbeleri (Ş. Uzluk)

Siyakâr mabedi kubbeleri arasında kuvvetli benzeyişler vardır. Bu benzeyişler onun zannettiği gibi konstrüksiyon bakımından değildir.

Hint - Buda kubbeleri, yalnız dış genişliğe maliktir. Daire açıklıkları ölçü kıymetinden üç ile beş arasındadır. Onu kıymetli şekil yanında saymak çok büyük bir hatadır. Türk - Hint örneklerini daha ziyade İran, Anadolu produktlarıyla ölçmek lâzımdır. Binaenaleyh Havell'in iddiaları, pek çürük dayanakalar üzerindedir.

Kubbe ve onun sikletini nakleden inşa'i buluşlar Sinan mektebi pratikleridir. Selçukiler bu şekli ikinci formda tatbik etmişlerdir. Fatapur Sığrıdan başlayarak Delhideki türbelere kadar, misallerini görebiliriz.

Onları Şehirlerde bir surla çevrili bir sınıır içinde kuruyorlardı. Şehir plânı formları Asya ve Anadolu Türk şehir karakterleri benzerleridir. Çok köşelerden mürekkebtir. Tek noktalarda yuvarlak kuleleri vardır.

Bazen kuleler bir çıkıntı üzerindedir. Malzemeleri, renkli taşlar ve saraylarda beyaz mermerlerdir. Muteakip yapı faaliyetleri, saray tipleridir. Çok zengin bir seri teşkil ederler.

Bu grup, Büyük cami'in doğu poyrazındadır. Saray da sola tesadüf eden nokta üzerindedir. Yanında müzik ve bekçi yerleri bulunuyor. Cami, kervansaray portalanın aşağısındadır. Solunda, Hezarminare gözüküyor. Daha solda çeşme ve poyraz batıda kadınlar bahçesi mevki işgal ediyor. Muhtelif katlı pavyonlar, Büyük ve serbest avlu bir inşaat organıdır.

Büyük gölgeli teraseler kubbeden dam çıkıntıları konstrüksiyon olgunluklarıyla gece âlemlerini yaşatmak faydalarını veriyorlar.

Laroş, teraselerde Buda - Vaymara formları olduğunu yazıyor. Bu fikir, Havell'in düştüğü hatalara çok benziyor. İkisinde Sinan mektebi karakterini anlamadan yazıyorlar.

Onları ayrı mekteblere mensup örneklerden sayıyorlar. Halbuki, muhite, malzemeye göre Sinan çıraqları orada çalışıyorlardı. Onu biz muhtelif mevzulara temas etmiş faaliyetlerde görüyoruz.

Bilhassa, ev tipleri Hindistanda çok yeni bir şekildedir. Bahçeli evler, muntazam hatlardan mürekkebtir. İç arhitektür mevcudiyeti, pek az yüklü ve dekoratiftir. Dış arhitektürde, onu büyük bir sadelikle tamamlıyor.

Eski âbidelere kadar, ilerliyen direkli ve geniş gölgeli saçaklar dışarda tatlı Effeler yapıyor. Privat ve resmi yapı tipleri arasında örnekleri vardır.

Onlara Hümayunun (1530 - 1556) Türbesinden başlamak çok doğru olacak. Aynı mevzu'un XV ci asırda mahsulleri sık sık tekrar eder. Meselâ: Onun başka bir noktadan benzerini İtimadüddeve türbesinde buluyoruz.

Bütün tiplerde konstrüksiyon değişimleri vardır. Dış ve iç süsleri çok kuvvetli motifler halindedir. Seyrek misallerde, sadeliktir. Güzel modellerden bazıları: Divanı-hastadır. Orada, lükse giden izler çok geniştir. Bilhassa, Hümayunun, Ekberin yapıları bu ideyi ifade ediyorlar, lüks arzularını, sevgi mevzuunda süslüyorlar.

Meryem - zamanının portalı, büyük bir işçiliğe misâldir. Dört köşe gövdeden fasada fırlayan çıkıntılı, kuvvetli, ve monimentaldır. Yani Nişleri, üst balkonları, kubbeleri, geniş ölçüde

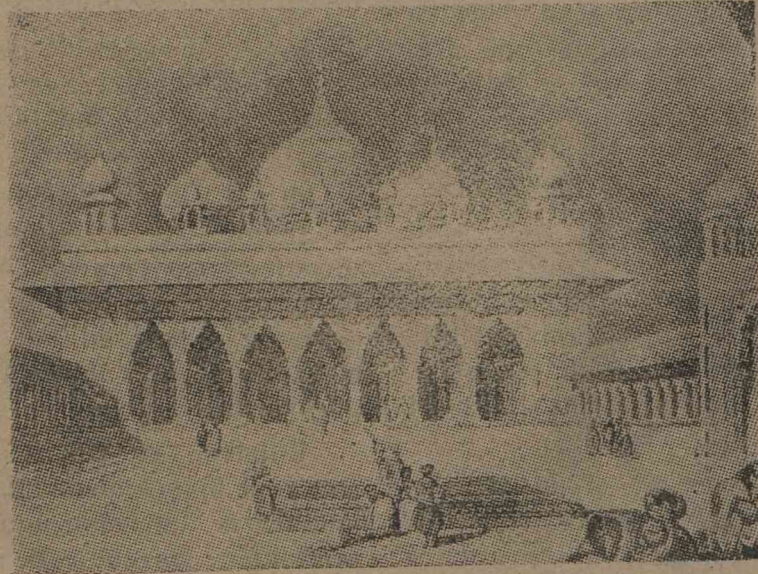
ifade tahavvülleridir. Sinanda az değer bulan portal, çok yüklü ve lüktür.

Çıraklar, orada Sinandan çok önceki elementleri, hatırlıyorlar. Selçuki sınırlarından geçen motifler, pratik izlerdir. Onu Sinan portallarında rastlıyoruz. Sinan'a kadar, devam eden teknik büyük bir görgü ve yapma kuvvetindedir.

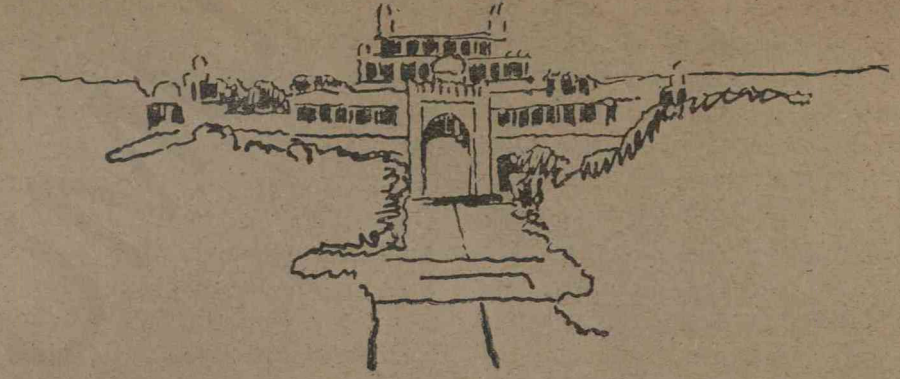
Saray plânı, Selçuki ve Osmanlı devri karakterindedir. O şekiller, daha eskilerden Hititlerdedir. Araştırmalar, ilerledikçe bu müşterek sanat, zevk ve teknik bağları meydana çıkacaktır.

Çok yakın benzerleri, Raça Bertalin evindedir. Tipler doğudan çıkarak uzun yıllar devam ediyor. Anadolu üzerinden yerine dönüyor. Dönkülleri içinde, ona benzerleri olduğunu tasavvur etmiyoruz, kabul ediyoruz, o halde, Türk ev tiplerinin sade ve lüks şekillerinin kaynağı Asyadadır.

Onlar, yeni duyuşlar ve buluşlar kazanarak çıktıkları yerlere tekrar

Agra. Divanı Has (Ş. Uzluk)

Agra. Ekberin Türbesi (Ş. Uzluk)

geliyorlar, bilhassa XV ci asır Hint-Türk devri, Sinan formundandır. İhtiyar Bizans yanında yenileşen Türk arhitektürü, çırakları tarafından orada devam ediyordu.

Gudebay sarayındaki kible sınırını hamamlar dolduruyor Yekdiğerinden ayrı, iki parti halindedir. Plânları altı köşelidir, sıcaklığı alt partidedir. Benzeri bir tip, Divanı-Amdadır Gudebay sarayındaki hamamlar, ikinci tip tendir. Işık vasıtaları pencere yukarılarındadır.

Ekberin (1556/1605) Fatabur Sıgrıda yaptırdıklarının adedi, çok geniştir. Balant Darvaza camisi, büyük caminin kıblesindedir Şehrin doğu kapısı oradan uzak değildir. Büyük Portal pek büyük bir tesirdedir. Serbest merdivenleriyle yerden yükseliyor, portalda, genişlik 14 m. yi buluyor yazıdan mürekkep şeridler, yanlarını ve üstlerini çevreliyor.

Sinandaki sade form, orada daha çok detaylıdır. portalın yanlarına düşen sahalar, Selçukilerde olduğu gibi, dekorlu ve nişlidir. Sinanda teferruat olan mesâi, çıraklarında ziyade kıymet bulan noktalardır. Çırakları: fasadlarda çok eski bir Türk mektebi elemetlerini hatırlatıyorlar onları renkli, renksiz taş materyalile modernize ediyorlar.

Tipler XVI ci asır ortalarında Kılakona camiinde ve müteakip yılların yapılarındadır meselâ: Humayunun türbesi, eski Delhi kapısına çok yaklaşır, yalnız Türbe ile cami arasında nişler dar ve küçüktürler. Bilhassa, niş formları İstanbul ve Konyada olduğu gibidir. Düz hatlardan, istilaktitlerden kompoze değildir. Sivri şekilli açıklıklar halindedir.

XVII ci asırda, Delhi büyük ölçüde değer buluyor: Zengin ve geniş Şehir Mimarisi başlıyor. Yeniden monimentler kuruluyor. Şahcihan, kendi adını Şehre takıyor, O tarihten itibaren, Şahcihan (1623/1659) Abad diye söylüyorlar. Şehir kalesi iki büyük kapı ile Agra ve Lâhura bakıyordu 1) Kale içinde, askerî kışlalar, saraylar daha bir çok yapılar görünüyordu.

Divanı - Am, Divanı Has, hamamlar, hasmahal... Agra ve Lâhurdakilerden çok ilerdedir, Mahalli malzemeye göre, yeni bir ide ve terkihi vardır. Yeni bir arhitektür, taze bir karakterdedir. Asıl ide, Sinan tesiri altındadır.

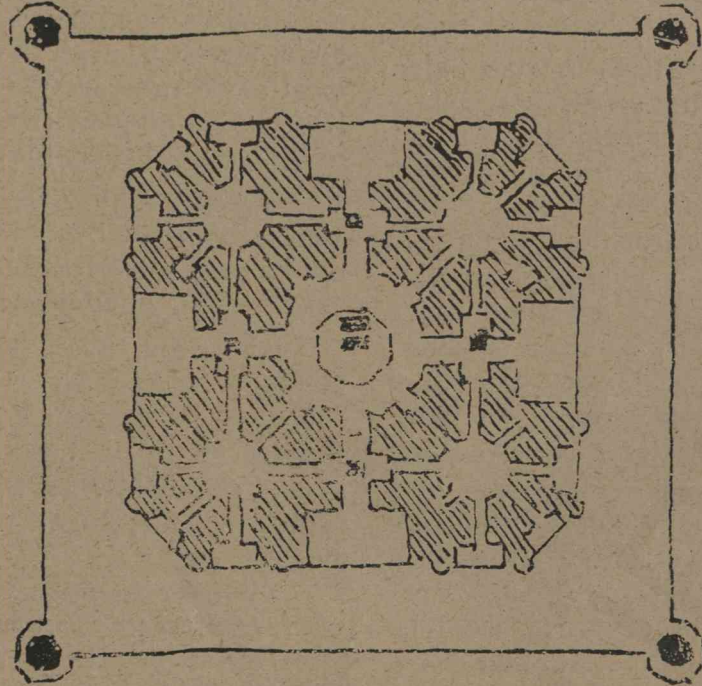
1) Agradaki şehir kapısının pek yakın bir benzeri Almanyada Königsberg de bulunuyor. Bu suretle, yüksek Türk Rönesansından sonraki Mimari örneklerin Avrupa şehirlerinde tesirlerini görmek mümkün olmaktadır.

Şahcihan zamanı örneklerine burada temas ediyorum. Moğol devri Türkleri Yama mescidinde daha fazla orjinal bir duruma malik bulunmaktadır. 2) onlara kadar, Moğol Camilerinde, türbelerinde, ev, saray tiplerinde gördüklerimizden çok ayırdır.

Konstrüksiyon bakımından olan bir fazlalıkta değildir. Sinanın Selimiye'de eriştiği yüceliği bulan orada bir iz vardır bununla çirakların Sinan'a doğru emin adımlarla yürüyüşlerini veriyor.

Zengin elementlerle büyük gövde arhitektürü ve onun idesi murabba sahalar, çok az yer bulmaktadır. Bi-

2) Bu mevcudiyet, yalnız bir inşaatçılık farkını vermiyor aynı zamanda, yapı gövdesinin daha büyük bir sahada inkişaf etmesini gösteriyor. Meselâ: Mustatil örneklerin Ekber ve daha evvelki tarihlerdeki pek âlâ biliyoruz. Fakat yapı tarzı bilhassa, dikkati alacak bir şekil irâ'e ediyor. Beş kubbeden merkeze isabet eden Fatapur Sığırtı tipinden daha ilerlemiş bir noktayı işgal ediyor.

Agra. Tacmahal (Ş. Uzluk)

lâkis türklerin müslümanlıktan önceki tiplerinden seçmeler yapıyorlar Meselâ: Hintlilerin, Selçukilerin muayyen şekillerini yeniden ortaya koyuyorlar.

Ekberden evvel, küçük mikiyaslı Camiler ve onların basit kubbeleri, bu tarihten sonrakilerde pek yeni bir buluş içindedir. Bilhassa, bu izler kuvvetli bir tekniğin vücuda getirttiği karakterdedir. Bu suretle, Sinan çirakları tamamiyle yeni bir yolda yürüyorlar demektir.

Meselâ: Kubbeler partisine, muhtelif kubbeler eklemek suretiyle yeni bir kubbe tezayüdü başlıyor. santral kubbe, öbürleri başında büyük bir rol ifa ediyordu. Onu biz Sinandan sonraki zamanların İstanbul örneklerinde görüyoruz.

Halbuki, Hint serisi yanında onlar yeni bir hususiyete maliktir. Bu karakter, onlara lüksten ziyade sade elementlerden bir kompozisyon halin-

Agra. Tacmahal (S. Uzluk)

de geçiyor. İlklerde müşahade ettiğimiz lükslük, İkinci grupta daha çok statik ve ideal tipdedir.

Elmas cami'i, adı kadar iç ve dış arhitektürü zengin bir misâldir. Bütün açıklıklar, direkler, merdivenler, pek geniş süslerle doludur. Vezir Handa bu fazlalık çini vasıtasile ortaya konmuştur. Bilhassa, dış armonide, renklere büyük bir mevki bağlanıyor.

Benzeri süsleri Hint haricinde bulabileceğiz. Meselâ: İran sınırları içinde Meşhed ve Kumda okşarları vardır. Türbe kubbesinde, fazlalığa çıkan endişeler pek geniştir. Alemler, bu abidelerde altınlara boğulmuştur. Bu kibar materyal bugün arhitektürde büyük bir ağır başlılıkla kendini gösteriyor.

Türbe tipleri arasında, Tacmahal ile pek büyük bir moniment, yüze çıkmış bulunuyor. Ona kadar, muhtelif mevzularda dolaşan çirakların çok yeni yoldan bir yürüyüşleri vardır, Lüksün ve bağlanışın izleri, yalnız zengin materyale terk edilmiyor. O materyal, olgun bir kompozisyon ve ifade sağlamlığıyla gözlerimiz önünde gövdeleşiyor.

Muhtelif san'at ve zevk genişlikleri yanında, daima bir şey kendini gösteriyor. Onun doğuda bu sivrililiğine bütün batı san'at mektepleri, yalnız hayran olarak bakmıyor bilâkis onlar, o büyük mevcudiyetten faydalanıyorlardı. Bu sözü, en arkadan söyler batı alimleri bile kabul etmişlerdir

(1630) da Tacmahallin temelleri atılmış bulunuyor. Bitirmek için, bütün bir faaliyet devam ediyor yapıyı Şahcihanın karısı adına kuruyorlar. (1648) de, inşaat bütünleşiyor. Hint, Bizans, İran, Arap, Türk elementleri bir kompozisyon içindedir.

Bu nevi varlıklar, Türk-Anadolu örnekleri arasında az değildir. İnce minare potasında bulduğumuz dekoratif zenginlikler, Selimiye'de gördüğümüz sadelik ve büyüklük orada eskisinden alınmış ide kuvvetleridir. Eski iki grup yanında üçüncü bir gruptan yeni mevcudiyet haber veriyor.

Yapı elementlerini detayda, büyük güçlüklerle baş başa kalıyoruz ve anlıyoruz ki Hintteki Türk yapı san'atı çok yeni bir harekete sahiptir. Bu faaliyet, balının yarım buluşları yanında büyük bir yürümedir. Her halde, Türbede çok kuvvetli bir baş tutarlık vardır.

Organ Sinandaki geniş ölçünün küçüğüdür. Fakat, bu ölçü çok belli bir sınır içindedir. Dış ve iç ölçüler pek engin olmaktan ziyade, ona yaklaşmak isteyen bir mevcudiyettir. Rönsans sahasında, ufak bir dönüm yeri göstermeğe çalışıyorlar.

O zamana kadar ki tipler arasında, Tacmahale bir mevki ayırmak mevcudiyetini duyuyorum. Çünkü, ondan evvelkilerde arhitektür idesi daha küçük ölçülerdedir. Bilhassa, cami tiplerinde değişmeler bu kadar büyük değildir.

Halbuki, Tacmahal ve muasırlarında o mevcudiyet türbe tipleri üzerindedir. İde yüce otorite kazanmışlardır. Sinan bu hareketi cami örneklerinde tatbik etmiştir. Onu arhitektürde birinci dereceden saymıştır.

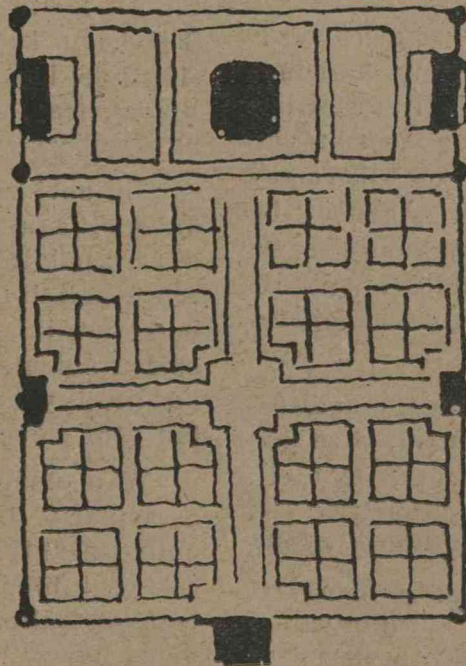
Arhitekt İsa da pratiklerinde onu ibraza çalışıyor. Fakat ustasının cami serisinde yaptıklarını türbelerde ön plana atıyor. Derin buluşlarını o yol-

da gösteriyor İkisinde de yalnız dini mevzularda çalışmalar olmuştur. demeyeceğim.

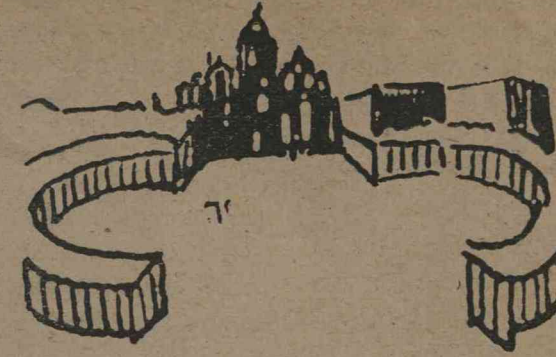
Belki, iki grupta ayrı yapı yerleri ve dereceleri vardır ikisinde de enteresan form ayrılıkları göze batıyor. Lâkin, İsa adına kaydedeceğim en büyük pratik türbe şemasındadır. Bu örnekleri, en hususi, geniş bir varlıktadır.

Çok geniş bir sahada simetriye yeni bir ideden başlıyor. Cami mevki'i ikinci plândadır ki kompozusyonunda en büyük parti türbe oluyor 5,5X 94, 40 da 74 M. lik bir boydur.

Sinanın öbür çıraqlarının Anadolu, İstanbul ve Edirne monument sahalarıyla üzerine gelen gövdeler, Tacmahalde tamamiye aksinedir. Saha ile türbe ölçüsü arasında büyük bir fark vardır. Gövdeye göre saha normal değildir. Dış armonide boy fazla mevki işgal ediyor.

Agra. Tacmahalin bahçesi (Ş. Uzluk)

Roma. Sen Piyer (Ş. Uzluk)

Halbuki, bu nisbet evvelkilerde daha ziyade terase ile hal edilmiştir. Yükselen münhalileri yarım yuvarlaktan santıral kubbe takip etmiştir. Tesir, sivri bir kubbe ile doğrudan doğruya oluyorki, yapının normal tesiri iki büyüklüktedir.

Türbede, estetikten eksik bir parti göze çarpıyor. Sinan'ın ölçülerini anlamayanlar için bu hal yoktur; fakat benim için zengin taraflar yanında yapıda bu nokta fazla gösteriştir. Çok isterdimki dediklerim İsa'nın Tacmahalinde hiç bulunmasaydı.

Tabi'i, bu işaret pek büyük bir şey değildir arhitekt onu bildiği halde öyle yapmıştır forma göre: orada bu mübalagayı işlemek mecburiyetinde kalmıştır. Ondan bu noktayı dinlemiş olsaydık monumental tesiri fazlalatmak için yaptım cevabını alırdık.

Türbede genişlik yanında boy çok fazladır meselâ: öyle bir vucut farzedinizki boyu eninden büyük bir farkla uzaklaşıyor. Bu ayrılığı yapı üzerinde kontrol edebiliriz, simetrik kanatlar ortasında büyük portal ve yanlarda katlı nişler yüceliyor 3)

3) Bu fazlalığı ihtiva eden bir eser Kon-yada Sahip ata vakfından (1263) tarihli İnce-minaredir. Buradada Tacmahalde olduğu gibi yanlara göre portal yüksekliği pek ziyadedir. Tabi'i bu tesir bilhassa eseri yanından seyrettiğimiz zaman pek kuvvetli olarak his ediyoruz.

Portal yanındakiler, aynı fasad üzerindedir. Müteakip nişler fasadın profillerinde bulunuyor. Sivri oyukların üstleri müteaddit ölçüde daima amutturlar. İlk nişlerde kubbeler ve yanlardakinde ince kutelerden dikmeler vardır.. Türbenin murabba sınırı köşelerinden minareler sivriliyor.

Yapıda yükseklik, bir türbe için çok büyüktür. Santral kubbe öncekilerden daha yüksek, daha kabarıktır. Bu sistem XVII inci asırda Türkistan ve İran kubbelerine model olmuştur. Hintte materyalı taş terk etmişlerdir. İkinciler, ocak tuğlasından meydana getirmişlerdir. Formları birbirine benziyor.

Muhtelif artistler, bu faaliyete iştirak etmişlerdir. Divarcılar, Taşçılar, konstrüktörler, hattatlar, tezyinatçılar... Arhitektin idelerini geçiriyorlardı. Yaptıklarında bir elden, bir zevkten, bir dilden söylüyorlardı. Yapı kadrosu çok zengin 20000 san'at sahiplerinden mürekkep bulunuyordu.

Tacmahalde çalışan sanatkarlardan bazılarının adları:

- Üstad İsa (Arhitekt)
- Gandiharlı Mehmed Hanif (Divarcı ustası)
- Multanlı Mehmet Seyit (» »)
- İsmail Rûmî (kubbe inşaatçısı)

Semerkanlı Mehmet Şerif (İnşaatçı)
 Lahurlu Kâzımhan (»)
 Delhili Pîra (Marongoz ustası)
 Şirazlı Emanet han (Hattat)
 Bağdatlı Mehmet han (»)
 Suriyeli Ruşen han (Taşçı)
 Hintli Konuç (»)
 Çhoutellal (İşçi başı)
 Hotelal (Muavin)
 Menulal (»)
 Münevver Senki (Nakkaş)
 Buharalı Şükrü Mehmet (»)
 Buharalı ata Mehmet (»)
 Banuhar (»)
 Delhili Şahmal (»)
 Delhili Zaraver (»)
 Kışmirli Ramlal (Bahçe arhitekti)

Onun içindir ki Tacmahalde baş döndürücü elementler vardır. Gövde-deki işlemler, kapılar, yazılar, direk-ler, kubbeler, bir ide etrafında toplanıyorlar. Sivri hatlardan, kubbeler-den bir grup kuvvetli ölçü ile gözle-rimize sevginin yaralı kalpteki saygı-larını sunuyor.

Orada minare her biri 133 ayaktır. Gruplarıyla santral kubbe 58 ayak ku-tur ve 74 ayak yükseklik gibi ayrılıklar yapıyor Sen Piyerde kubbeler ara-sında bu fark yoktur. İranda bu ide başka bir yoldadır. Kubbe derecesi ikinci bir mevkide bulunuyor. Halbu-

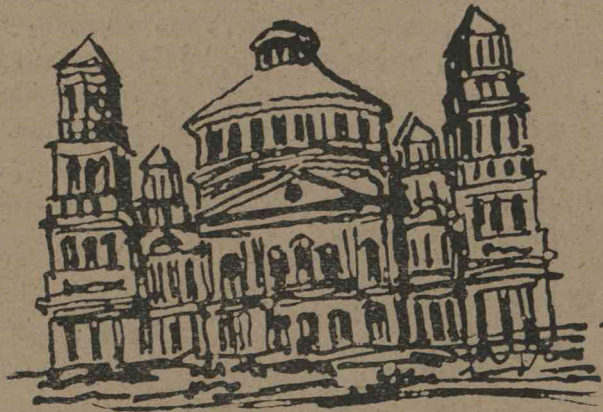
ki Tacmahalde en serbest noktayı işgal ediyor. küçük kubbelerle aşağı katlara irtibatını muhafaza ediyor.

Bilhassa, minareler bütün göste-rişi zarifçe meydana koyuyor. İtima-düddevele, Hümayun ve Delhi türbe-leri onun yanında çok primitiftir Ek-beri türbesinde, büyük terasde ufak-bir sivriliktedir. İtimadüddevelede epeyce katkıyor. Cihangirde daha yüksektir. Tacmahalde, küle karek-terini alıyor.

Grup halinde çok boy kazanı-yorlar. Baş holun her tarafında direk-ler v rdir. Burası güneşli bahçeden geçenleri yarı ışıklanmış yerde kabul ediyor. Gezicileri şaşırtıcı bir hale sokuyor. Şahcihanın karısı orada yatıyor. Oraya sonradan şahcihanın ölüsünü de koymuşlardır

Vaktında bu parmaklıkların ka-pısı gümüşlendi. XVIII ci asırda onu daha bir çok yüksek san'atlı süslerle oradan çalmışlardır

Ziyaretçi işte bu güzelliği bayıla-rak seyrederken yarı sesle bir ezan kulaklara ve gönüllere akıyor öyle oluyorki, evvelce biri konuşuyor git-tikçe güzelliği ve şiddeti semâlara çıkan bir hava çalgısına benziyor.

Roma. Sen Piyer (Ş. Uzluk)

Burası, kabartma arhitektür, ka-bartma plâstik ve pidora işçiliğini irae eder kırmızı taştan, mermerden oymacılıktır; dört pavyon köşe kule-lerle tamam oluyor. Portal oyugu-nun üstünde sıkı Pavyon görüyoruz ki, mermer kubbelerden mürekkeptir. Büyük Portal sokağa çıkıyor.

Ekberde bu kubbeler pek seyrek-tir. Cami portalı üzerinde epeyce sıklaşıyorlar. Fakat, Tacmahalde sı-kı bir fasad olmuşlardır. Türbenin ucu Çemna ırmağına yaklaşıyor. Türbe, büyük mermerden bir terasde yükse-liyor. Kırmızı taştan duvarlar, mer-melrer birbirlerine bağlanıyorlar. Mermer işçilik güzellikleri çok olgun-durlar.

Sen Piyerde, büyük kemer yarım olarak düşünülmüştü: Madama villâsın-da Rafail (1483/1520) Arhitektürü bah-çe ile kompoze etmiş. Her iki plânın-da ya inşasına başladılar, yahut sona getirmediler. Hindistanda ise böyle bir teklif üstüne başlandı Muvaffaki-yet içinde nihayete erdi.

Avrnpa örneklerle Tacmahali gösteriyorumki, birbirlerinden nekadar ilerdedir. İki grupun müsavî olduk-larına hiç bir vakit inanamayız. İlk adımlar Humayunda başlamış, Havva-da ilerlemiş, Tacmahalde en değerli noktayı bulmuştur.

Wölflin (Kunst gschichtliche Grund begriffe, S 122) Yeni Arhitektür not-larında diyor ki: Eğer, yassı tarzda değirmi inşaata rast geliyorsak şaş-mamalıyız. Bu usulde binanın metha-li nekadar aydın gösterilirse gösteril-sin binanın yüz ve arka tarafı birbi-rine daima müsavî ve birbirinden ay-rı değildir. Brament'in (1444/1514) plânı buna klâsik bir misaldir. Şekli göstermek için karşılıkları muvazilik-ten ayırt ediyor.

Merkez tertipten dışarı çıkıyor büyük kilise inşaatında her kubbe önüne köşe kulesi koymak santrali kubbeden küçük göstermek ilk şarttır. Her seyirci nereden bakarsa baksın bu dediğim kubbe ile kuleler arasın-da bir nisbet olmalıdır. Bernini'n (1598/1680) panteonu aynı kuruntuda-dır; küçük kubbelerle yapılmıştır ki çok doğrudur.

Fakat XIX ncı asırda bu kubbele-ri eşek kulakları diye yıktırmışlardır. Eğer Tacmahalden bir kaç yıl sonra yapılan Cihangirin türbesini dersem Avrupada yüksek rönesanstan sonra gelen Barok terakkisini orada oldu-ğu gibi görüyoruz. Bu terakki Tacma-halde binanın büsbütün bahçesinin kenarında yapılmış olmasındadır.»

İtimadü - devlenin. Ekberin, Ci-hangirin (1605/1628), Hümayunun (1530 /1556) türbelerinde ideler bir nokta üzerindedir. Bu Ceryan muayyen me-totlar ve hareketlerle Tacmahaldeki mevkî'e vasıl olmuştur. İlk hareketi-le yürüyüşündeki devrelerde Sinan mektebi izlerini takip suretile vuku'a gelmiştir. Meselâ: Yeni bir takım şe-kil zenginliklerini ihtiva ediyordu.

Moğol devri Arhitektürü, büyük rönesansın bir şekilde devamından ziyade onun muhtelif ilâvelerle yeni bir forma girmesidir. Bu hareketi Ba-roka doğru suretinde ifade etmekli-gim kabildir. Netekim, Avrupadaki yeni tarzda bu suretle zenginlikler ekliyerek olmuştur. O hareketi, doğu-da Sinanın çirakları yapıyorlardı.

Sen-piyer, Panteon gibi klâsik tiplerde kabul edilmiş elementlere, Hindistanda türbe örneklerle karşı-lık vermek mümkün oluyordu. Fakat klâsik ve müâsır Avrupa karakte-rinde, kompoze idesi dar bir çerçive-yi daha aşamıyordu. Halbuki, Hintte-kilerde bu ölçünün çok haricine çık-mışlardır.

Binaenaleyh, Baroka kadar ki Türk İnkişaf izleri üzerlerinde olmayan mevcudiyetleri havi bulunuyordu, santral kubbe, türbelerde ölçü ve gövde prensipleriyle, yeni bir şekil içindeydi. Tacmahal de ve onn takip eden örneklerde, bu ide karakterinin teşekülüne sebep olmuş bir amil mevkiine geçiyordu. Bu mevcudiyet, bütün mahsullerde geniş suretde kendini gösteriyordu.

Bilhassa, bu inkişaftaki hareketler esnasında yabancı faaliyetleri önümüze sürenler eksik değildir. Meselâ: Reuter (Wasmuth Lexikon der Baukunst, Band, 1, S 56/57) Avıstin adında bir Fransızla İtalyan ve Ronconin Tacmahalde çalışmaları olduğunu hatırlatıyor. İsanın Ağradan olduğunu yazıyor. Fakat, onları ne üzerine yazdığını, hangi menbalarda okuduğunu demiyor.

Bence onların hiç birisinin aslı yoktur. Ve olamaz. Çünkü, adlarını bildirdiği iki artistin orada çalışdıklarını Laroch (Indische Baukunst; Band 4, S 46) ve Havell (Indian Architecture, Band 2, S 10/39) dahil olduğu halde bütün vesikalar onu yalan sayıyorlar. Nedvi (19 Şubat 1928) de bana gönderdiği mektubunda: Farsca ve Hinde Moğol tarihlerinde böyle bir kayıt bulunmadığını yazıyor. İsa'nın Anadoludan gitme olduğunu açık ediyor.

Hatta, Tacmahalde çalışanların bir listesini veriyor 4) orada İsanın (1000 rubî) İsmail ve Mehmet hanın (500 rubî) aylıkla çalışdıklarını, İsa'nın yaptığı projeyi tatbik ettiğini ilave ediyor ki, Reuterin ne kadar çürük ve yalan söylediğini isbat ediyor. O halde, Moğol

4) F. Babinger (Quellen zur osmanischen Kunstgeschichte, S 36) da onlardan üçüncüsünün Ekber (1556) zamanında hassa mimar başı olarak Agra, Delhi, Lahur ve Kışmır şehirlerinde muhtelif eserler vücuda getirdiğini yazmaktadır.

devrinin yapı faaliyetini idare etmişler: Avrupalılardan ziyade, İstanbul ve anadoludan gitme Türklerdir.

O Türkler Sinan mektebinde sanat istidatlarını inkişaf ettirdikten sonra ustalarının gözdeleleri olmuşlardır. Kanuniye Moğol Hükümdarlarından gelen davetler üstüne, Hindistana gitmişlerdir. Oradaki bütün izlerde Sinan mektebine karşı büyük bir sadakat göstermişlerdir; yaptıklarının üzerlerinde bu bellikleri görüyoruz.

Türkçe vesikalarda ikiye tecavüz etmeyen sanatkarlar sayısı dördü buluyor Mehmet Han, İsmail Han, Yusuf, İsa adlarındadır 5) Tacmahalde Mehmetler vardır ki onları birbirinden ayırmak lâzımdır.

Meselâ birinci Mehmet, Bağdatlı bir hattatdır. Şirazlı Mehmet ile oradaki yazıları yazmıştır. İkinci Mehmet Han, Türkçe menbaların Mehmet İsa suretinde kaydettikleri Mehmetirki arhitektir ve Sinanın çırağıdır. (Sinan bin Abdülmennan, S 27)

Hindistana ilk kafiide İsmail ile Mehmet han gitmişlerdir. İkinci partide Yusuf ve İsa varmışdır. Bu dört sanatkar, aynı tarihte orada faaliyette geçmemişlerdir. Söylediklerimden ilk ikisi daha önceki yapı çalışmalarına iştirak etmişlerdir.

Y. Karabacek (zur orientalischen Altertumskunde, S 73/76) de usta Mehmet adında bir heykeltıraşı tanıtmaktadır. Babur'un (1526/1530) hizmetinde bulunduğunu ve Kâbile dönüşünde bir abide vücuda getirdiğini zikretmektedir. Bilhassa bu eserden yirmi

5) M. Süreyya (Sicil Osmani, cilt 3, S 202) de Mehmet adını İsa ile beraber almaktadır. Kalkute kütüphanesindeki kayıtlara göre İsa ismi yalnız görülmektedir. Binaenaleyh, M. Süreyyadaki bu kaydın Mehmet ve İsa şeklinde bulunması icap ederken, her iki ismin bir şahsa ait gibi yanlış bir kaydı vardır.

sene sonra (24 Ağustos 1527) de aynı sanatkar Hindistanda Sultan için bir abide meydana koyduğunu işaret etmektedir. Meselâ: Bu arada sanatkarın Agra ve Dupur de bu cins eserler ortaya koyduğuna dair ilâveler vardır.

Aynı kitaba şöre: Sanatkar'ın resim, heykeltıraşıktaki mevcudiyetinden ziyade mimaride kuvvet göstermiş olması dikkate alınmaktadır ki, benim burada teyid ettirmek istediğim noktayı tamamen açıklamaktadır. Vak'a, aynı tarihte tesadüf eden ve aynı adı taşıyan daha iki sanatkara

rastlıyoruz. Bu hususta Habib (Hat ve Hattatan, S 318) de lüzumu kadar izahat verilmektedir. Üçüncü bir Mehmet ise Sultan adıla çağrılmakta ve hattatlıkta tanınmış olduğunu Müste-kim zade: (Tuhfetül hattatın, S. 440) de anmaktadır.

Binanenaleyh, Türkçe vesikaların tamamen sükût içinde bıraktığı çıraklardan Mehmed'in İsadan ayrı bir sanatkar olduğunu öğreniyoruz ve faaliyeti hakkında da pek az olan bu haberlerle hiç olmazsa onun Hindistandaki bazı eserlerini takip etmek imkânını elde etmiş bulunuyoruz.

HALK EVİ ÇALIŞMALARI

(NİSAN AYI)

İkinci İnönü zaferimizin kazanıldığı güne rastlayan 1 - Nisan günü Halkevi Salonunda bir kutlama töreni yapılmıştır. Bütün yurddaşların davetli bulunduğu törende Kurmay Binbaşı Muammer Ülgener tarafından İkinci İnönü muharebesinin oluşu askerî yönden güzel bir ifade ile anlatılmış, müteakiben Öğretmen Sırrı Uçer tarafından İnönü muharebesini hazırlayan siyasî olaylar ve savaşın mâna ve değeri belirtilmiştir.

9 - Nisan günü büyük mimarımız Koca Sinan'ın ölümünün 358 inci yıl dönümü olması dolayısıyla Evimiz güzel sanatlar, ve Tarih komitesi tarafından Halkevi sinema salonunda bir anma toplanması tertibedilmiştir. Törende ilk olarak Şeref Kışmır Sinan'ın hayatı ve eserleri üzerinde konuşmuş, müteakiben Halkevi üyelerinden Sıtkı Uluata ve bir öğrenci tarafından Sinan ve eserleri hakkındaki muhtelif şiirler okunarak toplantıya son verilmiştir.

Cüzel San'atlar komitesine bağlı çocuk kulübü Milli Egemenlik bayramı dolayısıyla Ev sinema salonunda 27 Nisan günü zengin programlı bir müsamere vermiştir. Rontlar, şarkılar korolar salonu dolduran davetlilerin takdir ve alkışlarıyla karşılanmıştır.

Halkevimizin teşebbüsüyle Çanakkale deniz muharebesi üzerinde bir konferans temin edilerek 18 Nisan günü Kurmay binbaşı Muammer Ülgener tarafından verilen konferansda Osmanlı imparatorluğunun birinci dünya savaşına girişi vesikalarla açıklanmış ve bu deniz zaferimizin oluşu ve değeri belirtilmiştir.

23 Nisan bayramı münasebetiyle mahalle gençleri 23 Nisan akşamı ev salonunda bir müsamere vermiştir. Valimiz İzzettin Çağparın da iştirak ettiği bu toplantıda bayramın mânasını anlatan bir konuşma yapılmış, müteakiben Vali İzzettin Çağpar 23 Nisan bayramının değer ve mânasını kısa ve açık ifadelerle anlatmıştır. Daha sonra mahalle gençleri "soyulan Hırsız," adlı piyesi başarıyla oynamışlar, mahalli saz çalınmış türküler, monologlar söylenmiş ve toplantı saat 23 e kadar devam etmiştir.